

Anna Gruca

**WYDAWCY W KRAKOWIE W LATACH 1878–1914.
USTALENIA WSTĘPNE
PUBLISHERS IN KRAKÓW 1878–1914. INITIAL STATEMENTS**

Abstrakt: *Autorka zajmuje się wycinkiem krakowskiego ruchu wydawniczego w latach 1878–1914 – kategoriami wydawców. Opierając się na analizie Przewodnika Bibliograficznego z tych lat, wyróżniono 11 grup wydawców, a w każdej z nich – nakładców o największym dorobku. Podano także przybliżone, wymagające jeszcze weryfikacji dane statystyczne o liczbie pozycji opublikowanych przez poszczególnych nakładców. Artykuł powstał na marginesie przygotowywanego przez autorkę większego opracowania dotyczącego krakowskiego ruchu wydawniczego w okresie autonomii galicyjskiej.*

Abstract: *This article touches on the subject of publishing in Kraków in the years 1878–1914 – the issue of publishers categories. The analysis of Przewodnik bibliograficzny [„Bibliographic Guide” – a kind of Polish national bibliography] made it possible to distinguish 11 groups of publishers and to indicate the biggest publisher in each group. Approximate statistics show the number of publications issued by individual publishers (they still need verification). This article is only a small part of a bigger study, which is being prepared by the author, on publishing in Kraków during the period of Galician autonomy.*

*
* *

Ruch wydawniczy w Krakowie w dobie autonomii galicyjskiej nie doczekał się jak dotąd pełnego opracowania. Jedynie okres początków autonomii galicyjskiej, lata 1867–1882 omówiła Maria Kocójowa [Kocójowa 1990]. Nie sporządzono również bibliografii druków wydanych w tym czasie w Krakowie, a co za tym idzie nie dysponujemy pełnymi zestawieniami statystycznymi. Najobszerniej statystykę druków polskich tego okresu ujęła Maria Czarnowska [Czarnowska 1967]. Podała

ona jednak tylko zestawienia roczne liczby druków w interesującym nas okresie, bez podziału na miejscowości czy regiony. Bardziej szczegółowa jest tablica statystyczna zamieszczona w pracy Antoniego Potockiego [Potocki 1911]. Zawiera ona zestawienie druków opublikowanych na ziemiach polskich w podziale na poszczególne miejscowości i zabory, ale niestety Potocki kończy to zestawienie na 1893 r.

W 1961 r. ukazał się artykuł Stanisława Arcta i Eugenii Pawłowskiej [Arct, Pawłowska 1961]. Autorzy opierając się na *Przewodniku Bibliograficznym* publikowanym w Krakowie od 1878 r., dokonali charakterystyki wydawców warszawskich, wyróżniając ich kategorie, a także scharakteryzowali efekty pracy wydawców – opublikowane druki, dzieląc je według treści na dziewięć grup. Artykuł niniejszy jest próbą pokazania wycinka krakowskiego ruchu wydawniczego – kategorii wydawców, działających w Krakowie, opartą na tym samym źródle jak artykuł S. Arcta i E. Pawłowskiej. Posługując się *Przewodnikiem Bibliograficznym* z lat 1878–1914, wyróżniono 11 grup wydawców. Ich zestawienie prezentuje zamieszczona niżej tabela. Podano w niej liczbę wydawców zaliczonych do poszczególnych grup, liczbę opublikowanych pozycji oraz przeciętną wypadającą na jednego wydawcę. Policzone tutaj każdą opublikowaną pozycję, bez względu na format oraz objętość. Autorka zdaje sobie sprawę z tego, że nie jest to rozwiązanie idealne i nie pokazuje ono rzeczywistego wkładu poszczególnych nakładców w ruch wydawniczy tego okresu. W ostatecznej wersji opracowania dotyczącego tego zagadnienia jako jednostka statystyczna będzie występować liczba opublikowanych arkuszy.

Lp.	Kategoria	Liczba	Liczba tomów	Przeciętna
1	Firmy księgarskie	21	2 277	108,5
2	Wydawnictwa	15	535	35,6
3	Drukarnie	19	695	36,5
4	Wydawcy wymienieni z nazwiska	112	208	1,9
5	Redakcje czasopism	107	476	4,5
	Odbitki z czasopism	113	3 382	29,9
6	Instytucje i stowarzyszenia	588	1 886	3,2
7	Zakony	82	353	4,3
8	Instytucje kościelne	42	172	4,1
9	Szkoły	40	487	12,1
	UJ		155	
10	Tłumacze	45	57	1,3
11	Autorzy	2 654	2 730	1,9
	RAZEM		13 413	

Zaprezentowanych w tabeli wydawców można podzielić na dwie grupy: wydawców profesjonalnych i nieprofesjonalnych. Do tej pierwszej grupy zaliczylibyśmy księgarnie nakładowe oraz wydawnictwa nie prowadzące własnych księgarń, a także drukarnie. Nie jest tego typu instytucji dużo, bo tylko 55. Ich nakładem ukazało się 3507 pozycji, tj. 29,5%.

W grupie księgarń nakładowych pominięto publikacje firmy G. Gebethner i Sp., która – chociaż działała w Krakowie – była filią warszawskiej firmy Gebethnera i Wolffa, finansującej jej nakłady. Stąd też zazwyczaj nakłady tej firmy liczone są łącznie z nakładami Gebethnera i Wolffa. Spośród księgarń nakładowych najwięcej pozycji (979) opublikowała działająca w latach 1890–1916 Spółka Wydawnicza Polska [Gruca 1993]. Stanowi to aż 43% wszystkich pozycji opublikowanych nakładem księgarń. Drugie miejsce z liczbą 328 pozycji zajmuje księgarnia S.A. Krzyżanowski. Powyżej 100 pozycji opublikowały jeszcze księgarnie D.A. Friedleina (166 pozycji), J.M. Himmelblaua (133 pozycji) oraz Władysława Miłkowskiego (114 pozycji). Problem z zaklasyfikowaniem stwarza działalność Kazimierza Bartoszewicza, który w latach 1877–1892 prowadził własną księgarnię, pod której firmą także publikował, a jednocześnie wydawał własne prace, w opisie których *Przewodnik Bibliograficzny* jako nakładcę podaje autora. Stąd też można go również zaliczyć do autorów publikujących własnym nakładem. Łącznie opublikował 105 pozycji. Pozostałe księgarnie wydały poniżej 100 pozycji, a 6 z nich (W. Chaberskiego, J. Czerneckiego, F. Eberta, A. Fausta, M.M. Taffeta, Księgarnia Naukowa) – poniżej 10, przy czym trzeba tutaj dodać, iż Jan Czernecki w omawianym okresie dopiero zaczynał swoją działalność, a okres największego rozwoju jego firma przeżywała w latach międzywojennych.

Wydawnictw profesjonalnych, nie prowadzących własnych księgarń zidentyfikowano 15. Opublikowały one łącznie 695 pozycji, co stanowi 5,8%. Najwięcej pozycji – 98, ukazało się nakładem Spółki Nakładowej „Książka” [Adameczyk 1988], Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy (92), Wydawnictwa Groszowego im. Tadeusza Kościuszki (71). To ostatnie wydawnictwo było wspólnym przedsięwzięciem Zygmunta Kostkiewicza i Kaspra Wojnara, który również samodzielnie prowadził działalność wydawniczą, policzoną osobno i zaklasyfikowaną do grupy księgarń nakładowych.

Do profesjonalnych wydawców z racji zawodu związanego z książką można także zaliczyć drukarnie publikujące własnym nakładem. Można stwierdzić, że większość krakowskich drukarni publikowała książki własnym nakładem. Odnotowano 18 drukarni oraz zakład litograficzny M. Salba, które łącznie opublikowały 695 pozycji. Najwięcej opublikowała drukarnia W.L. Anczyca (280 pozycji). Powyżej stu pozycji wydały jeszcze drukarnie: *Czasu* (106) oraz Związkowa (104). Spośród pozostałych zakładów wyróżnia się jeszcze drukarnia Wincentego Korneckiego (66 pozycji). Na pozostałe zakłady przypada przeciętnie po kilkanaście tytułów. Zazwyczaj wydawane przez siebie pozycje drukarnie także drukowały we własnym zakresie.

W grupie wydawców nieprofesjonalnych najliczniejszą kategorię stanowią autorzy publikujący własnym nakładem. Było ich aż 1440. Przeważają tutaj autorzy, którzy opublikowali od 1–5 pozycji (1374), a wśród nich tacy autorzy, którzy wydali tylko jedną książkę. Jest ich aż 852. Od 6 do 10 tytułów wydało tylko 46 autorów, a powyżej tej liczby – tylko 30. Rekordzistami są: Jadwiga

Strokowa publikująca pod pseudonimem Jadwiga z Łobzowa, autorka książek dla dzieci oraz popularnych powiastek dla ludu, która w latach 1907–1914 opublikowała 55 tytułów, oraz publicysta Jerzy Moszyński, znany ze swoich licznych polemik politycznych, z liczbą 51 tytułów. Spośród znanych krakowskich uczonych i literatów większą liczbę pozycji wydali m.in. Stanisław Tarnowski (34), biskup Józef Pelczar (27), Stanisław Wyspiański (18), Józef Rostafiński (17), Wincenty Zakrzewski (14).

Pokrewną autorom grupę stanowią tłumacze wydający własnym nakładem tłumaczone przez siebie książki. Było ich w porównaniu z autorami niewiele, bo tylko 45. Zazwyczaj publikowali tylko jedną, najwyżej dwie książki. Większą liczbę opublikowali jedynie Aleksander Bandrowski, tłumacz z języka niemieckiego, m.in. Ryszarda Wagnera – 6 pozycji, oraz tłumacz Tacyta, Władysław Okęcki (4).

Również niewielką grupę stanowią wydawcy indywidualni. Było ich 112, a ich nakładem ukazało się 208 pozycji. Większość z nich opublikowała tylko jedną pozycję. Do wyjątków należy tu działalność kierownika Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy, księdza Michała Mycielskiego, wydawcy serii „Pobożne Książki dla Wiernych Każdego Stanu”, w której opublikował aż 50 tomików. Więcej pozycji wydali ponadto K. Jędrkiewicz (17 – pisma św. Alfonasa Liguori), L. Bajer (18), ksiądz Marian Morawski (6), B. Gorczyński (6).

Drugą liczbowo grupę wydawców po autorach publikujących własnym nakładem stanowią różnego rodzaju instytucje i stowarzyszenia, przy czym nie uwzględniono tutaj bogatej działalności Akademii Umiejętności, która wymaga osobnego opracowania. Było 588 tego rodzaju wydawców, a opublikowali łącznie 1886 pozycji. Przeciętna przypadająca na jednego wydawcę jest zatem niewielka. Publikacje tej grupy wydawców są mało zróżnicowane. Zazwyczaj różnego rodzaju stowarzyszenia publikowały swój statut lub jego projekt, sprawozdania z działalności. Tylko 77 instytucji i stowarzyszeń opublikowało więcej niż 10 pozycji, najwięcej Gmina Miasta Krakowa (95), Towarzystwo Szkoły Ludowej (96), Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa (70), Towarzystwo Oświaty Ludowej (59), Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych (38), Krakowskie Towarzystwo Rolnicze (38).

Z grupy instytucji i stowarzyszeń w osobą grupę wyróżniono instytucje i stowarzyszenia kościelne (42). Zaliczono tutaj np. arcybryactwa m.in. Miłosierdzia, Męki Pańskiej, Najświętszego Konania, Miłosierdzia oraz kurię biskupią.

Niewielką grupę wydawców stanowią szkoły (40). Wpisały się na tę listę wszystkie ówczesne krakowskie gimnazja, Wyższa Szkoła Realna, szkoły żeńskie. Z miejscem wydania „Kraków” figurują także w *Przewodniku Bibliograficznym* gimnazja pozakrakowskie: w Bochni, Nowym Sączu, Tarnowie, Wadowicach oraz szkoły zawodowe, m.in. robót ręcznych w Oświęcimiu, szkoła kowalska w Sułkowicach, przemysłowa w Krzeszowicach, snycerska w Zakopanem, ślusarska w Świątnikach, rolnicza w Czernichowie. Pod względem treści wydawnictwa tej grupy nie są zbyt zróżnicowane. Są to głównie roczne sprawozdania z działalności, statuty, regulaminy oraz odbitki artykułów ze sprawozdań. Są tu również szkoły wyższe, przede wszystkim Uniwersytet Jagielloński (155), który wydawał głównie spisy wykładów i składy osobowe oraz Wyższa Szkoła Handlowa i Szkoła Sztuk Pięknych.

S. Arct i E. Pawłowska nie uwzględnili w swoim opracowaniu odbitek z czasopism, uznając je za część czasopisma. Wydaje się jednak, że pominięcie tej

kategorię druków zuboża obraz ruchu wydawniczego. Część odbitek z czasopism ukazywała się nakładem innych niż redakcja czasopisma wydawców (najczęściej był nim autor). Poza tym odbitki z czasopism to nie zawsze były broszury. Odbitki z krakowskich miesięczników *Przeglądu Polskiego* czy *Przeglądu Powszechnego* to często sporej objętości książki, jak np. Jana Badeniego: *Książd Karol Antoniewicz* (417 s.), Stanisława Grabskiego: *Zarys rozwoju idei społeczno-gospodarczych w Polsce* (287 s.), Faust J.W. Goethego w tłumaczeniu Leona Paszkowskiego (500 s.). Aż ze 113 czasopism ukazały się odbitki w liczbie 3382, przy czym liczymy tutaj jedynie te odbitki, w przypadku których *Przewodnik Bibliograficzny* nie podaje nakładcy, notując jedynie, z jakiego czasopisma jest to odbitka. Można przyjąć, iż ukazały się one nakładem redakcji czasopisma. Najwięcej odbitek ukazało się z tygodnika *Przegląd Lekarski* – aż 1911. Kolejne miejsce zajmują odbitki z *Przeglądu Polskiego* (159), *Postępu Okulistycznego* (112), *Przeglądu Powszechnego* (105), *Wiadomości Numizmatyczno-Archeologicznych* (99). Spośród krakowskich dzienników dominują odbitki z *Czasu* (320) oraz z *Nowej Reformy* (91). Pokrewną grupę stanowią pozycje, w przypadku których *Przewodnik Bibliograficzny* notuje, iż ukazały się one nakładem redakcji czasopism. Na listę tego typu wydawców wpisało się 107 redakcji czasopism z 476 wydanymi pozycjami. Najwięcej, bo 54 pozycje, opublikowała redakcja *Przeglądu Powszechnego*, następnie redakcja tygodnika *Prawda* – 46 pozycji, oraz *Nowej Reformy* – 35 pozycji. Niewiele mniej, bo 31 pozycji, opublikowała redakcja *Naprzodu*. Do dorobku wydawniczego tej redakcji można jeszcze doliczyć jeszcze 13 pozycji opublikowanych wspólnie z redakcjami innych czasopism. Warto jeszcze wymienić redakcje dwutygodnika *Świat* z 25 tytułami. Złożyły się na tę liczbę głównie dzieła z literatury pięknej, polskiej i obcej tworzące serię „Biblioteka Tygodnika Ilustrowanego Świat”.

Przedstawiony tutaj materiał to jedynie – jak to podano w tytule – ustalenia wstępne, powstałe na marginesie przygotowywanego przez autorkę większego opracowania poświęconego krakowskiemu ruchowi wydawniczemu doby autonomii galicyjskiej. Danych statystycznych tutaj zaprezentowanych nie można traktować jako ostateczne. Zebrany materiał wymaga jeszcze weryfikacji. W jej trakcie niektóre dane, zwłaszcza dotyczące wielkości produkcji wydawniczej poszczególnych nakładców, ulegną zapewne drobnym korektom. Jednak wydaje się, że ogólne proporcje dotyczące kategorii wydawców zostaną zachowane. W kręgu zainteresowań autorki pozostaje obecnie repertuar wydawniczy krakowskich wydawców. Dopiero jego ustalenie pozwoli na pokazanie pełnego obrazu krakowskiego ruchu wydawniczego, jego różnorodności, wpływu krakowskiego świata nauki na ten repertuar i wreszcie rzeczywistej roli wydawcy w jego ustalaniu, którą Teodor Paprocki w swoim Podręczniku księgarskim określał następująco:

W ogromnej większości wypadków on ostatecznie decyduje, czy rzecz ma się ukazać czy nie, czy dana myśl, idea, dany szereg faktów naukowych, nowa siła naukowa czy artystyczna ukaże się wobec publiczności, czy też pozostanie nadal w ukryciu. Wydawca zatem jest do pewnego stopnia kierownikiem ruchu księgarskiego, a co za tym idzie – i ruchu umysłowego [...] To znaczenie, ta rola wydawcy pociąga za sobą także pewne zobowiązania moralne, których wypełnienie takie lub inne określa moralność, obywatelskość wydawcy [Paprocki 1896 s. 15].

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

- Adamczyk, D. (1988). *Wydawnicza i kulturotwórcza działalność Spółki Nakładowej „Książka” 1904–1914. Z dziejów wydawnictw PPS.* Warszawa: PWN.
- Arct, S.; E. Pawłowska (1961). *Wydawcy warszawscy w latach 1878–1914.* W: Tazbir, S. (red.). *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie.* Warszawa: PIW.
- Czarnowska, M. (1967). *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501– 1965.* Warszawa: BN.
- Gruca, A. (1993). *Spółka Wydawnicza Polska (1890–1916). Wydawnictwo krakowskich konserwatystów.* Kraków: Universitas.
- Kocójowa, M. (1990). *Krakowski świat książki doby autonomii galicyjskiej.* Kraków: Wydaw. UJ.
- Paprocki, T. (red.) (1896). *Podręcznik księgarski.* Warszawa: T. Paprocki i Sp.
- Potocki, A. (1911). *Polska literatura współczesna. Cz. 2.* Warszawa: Gebethner i Wolff.